

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI İLE BAKANLARIN SORUMLULUKLARI MESELESİ

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.911688>

Dr. Öğr. Üyesi Bayram DOĞAN*

Arş. Gör. Didem ERDOĞAN**

Öz

2017 Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı ve bakanların sorumluluğu, Anayasa'nın 106. maddesinde "Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı, Cumhurbaşkanına vekâlet ve bakanlar" kenar başlığı altında düzenlemiştir.

Buna paralel olarak çalışmamızda Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı ve bakanların sorumluluğu konusu, siyasi, cezai ve hukuki sorumluluk olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Siyasi sorumluluk açısından Cumhurbaşkanlığına karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı ve bakanlar hakkında, cezai sorumluluk mekanizması ise görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılacak oylamaların ardından, Yüce Divan'a sevk kararının alınmasıyla ve burada yapılacak yargılamayla işletilebilecektir. Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda ise yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanmaktadır. Son olarak hukuki sorumluluk açısından ise genel hükümlere göre konu açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, analitik eleştirel çerçevede, genellikle birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanmak suretiyle betimsel ve söyleysel bir metodoloji kullanılmaktadır.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta: bayramdogan@ksu.edu.tr) ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6920-2685> (Makalenin Geliş Tarihi: 27.11.2020) (Makale Gönderilme Tarihi: 04.12.2020/Makale Kabul Tarihi: 31.03.2021)

** Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı (e-posta: didemerdogan@sdu.edu.tr) ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4007-5675> (Makalenin Geliş Tarihi: 27.11.2020) (Makale Gönderilme Tarihi: 04.12.2020/Makale Kabul Tarihi: 31.03.2021)

Anahtar Kelimeler

Siyasi, Cezai ve hukuki sorumluluk, Cumhurbaşkanı yardımcıları, Bakanlar, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, 2017 Anayasa değişiklikleri

**THE ISSUE OF THE ACCOUNTABILITIES OF THE
PRESIDENTS AND MINISTERS IN
THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM****Abstract**

The main responsibilities of vice presidents and ministers were revised under the title of “Vice Presidents, Deputies for the President and Ministers” in Article 106 of the Constitution with the help of the revision of 2017 Constitutional amendment.

Parallel to this, the responsibility of vice presidents and ministers has been perceived under three head topics such as political, criminal and legal liability. About those who are liable for the President in terms of political responsibility vice president and ministers, the criminal liability mechanism tasks to be performed by the Grand National Assembly of Turkey allegedly committed crimes relating to voting after, can be operated with the judge, upon receipt of referral decisions to the Supreme Court and will be held here. Vice-presidents and ministers benefit from the provisions on legislative immunity in crimes not related to their duties. One and for all, the subject has been tried to be explained according to general provisions in terms of legal liability. We use a descriptive and discursive methodology in which we mainly review primary and secondary resources within the framework of critical analysis in this study.

Keywords

Political, Criminal and legal liability, Vice presidents, Ministers, Presidential system of government, 2017 Constitutional amendments of Turkey

GİRİŞ

2017 yılı Anayasa değişikliğiyle yürütme organının yapısında birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yürütme organında yapılan değişikliklere baktığımızda, Anayasa'nın 8. maddesinde, “yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” denilmek suretiyle başbakanlığın ve Bakanlar Kurulu'nun kaldırılarak, yürütme yetkisinin sadece Cumhurbaşkanı'da toplandığı bir model oluşturulmuştur. Böylece Cumhurbaşkanı, devletin başı olarak, yürütme yetkisini tek başına kullanabilir hâle gelmiştir (AY değişik m. 104/1). Bilindiği gibi başkanlık sisteminin en temel özelliklerinden biri, başkanın ve yasama organı seçiminin ayrı yapılması ve her ikisinin de belli süreliğine seçilmeleri ve bu süre içerisinde birbirlerinin hukuki varlığına son verememeleridir¹. Fakat 2017 Anayasa değişikliğinden sonra getirilen yeni düzende² yasama ve yürütme organlarının, seçimleri yenilemesi kabul edilerek bu kuraldan sapılmıştır³. Böylece Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde erkler ayrılığının sert bir biçimde gerçekleşmediği ortadadır. Yeni hükümet sistemimizde Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilmekteyken (AY m. 106), ABD başkanlık sisteminde başkandan sonra en üst düzey yetkili kabul edilen Başkan yardımcısı, yalnızca bir tanedir ve başkanlık makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde Başkan yardımcısı başkanlık makamına kalan sürenin tamamlanması

¹ **Erdoğan**, Mustafa: Anayasa Hukukuna Giriş, Ankara, Hukuk Yayınları, 2018, s. 209, **Gören**, Zafer: Anayasa Hukuku, 4. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 197 para. 116a, **Gözler**, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, 2. bs., 2 c., Bursa, Ekin Yayıncılık, 2020, C. I, s. 639.

² “Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi” başlıklı AY m. 116 şöyledir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir.

Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclisin ve Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri, yeni Meclisin ve Cumhurbaşkanının göreve başlamasına kadar devam eder.

Bu şekilde seçilen Meclis ve Cumhurbaşkanının görev süreleri de beş yıldır.”

³ **Özbudun**, Ergun: “Constitutional Law”, Introduction to Turkish Law, 7th Edition, Ed.: Tuğrul Ansay, Don Wallace Jr., Işık Öney, Seçkin Yayıncılık, 2020, s. 45.

için geçebilmektedir⁴. Yine diğer bir fark da Başkan yardımcılarının seçimi ve seçilebilme yeterliliklerinde kendisini göstermektedir⁵. Türkiye’de Cumhurbaşkanı yardımcısı veya yardımcıları doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından seçilmekteyken; ABD’de Başkan yardımcısı Başkanla birlikte, aynı şekilde seçilmektedir⁶. Çünkü devlet başkanının yerine geçecek kişide de demokratik meşruiyetin olması önemli bir husustur⁷. Şayet Başkan yardımcısı seçiminden sonuç alınmazsa en çok oy alan üç kişi arasından birini Senato, Başkan yardımcısı olarak seçmektedir⁸. Özbudun, Türkiye’de uygulanan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle devlet organları arasında kontrol ve denge prensibiyle hareket eden ABD Başkanlık sistemi arasında pek az benzerliğin bulunduğunu söyleyerek, oluşturulan yapının olsa olsa “*delegasyoncu demokrasi*” veya “*popülist (yarışmacı) otoriter*” bir rejim biçiminde işleyeceğini savunmaktadır⁹. Özsoy Boyunsuz ise Türkiye’de 2010 yılı Anayasa değişikliğinin ardından özellikle 2013 yılından itibaren göreve geliş açısından rekabetçi otoriter bir sisteminin oluşmaya başladığını savunmaktadır¹⁰.

Yürütmeyi meydana getiren Cumhurbaşkanının, Bakanlar Kurulu’nun kaldırılmasıyla birlikte Bakanlar Kurulu’yla bir arada çalışması usulü ve yürütme işlevinde karşı imzaya tabi işlemleri ayrımı kaldırılmıştır¹¹. Böylece siyasi rejim içerisinde Cumhurbaşkanının yürütmenin başı olarak sahip olduğu yetkiler, onun sorumluluk kapsamını da genişletmiştir¹².

⁴ Yıldız, Abdulkadir: “Amerika Birleşik Devletleri’nde Başkan Yardımcısı ile Türkiye’de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması”, ERÜHFD, C. XIII, S. 1, 2018, s. 516.

⁵ Cumhurbaşkanı yardımcıları hakkında detaylı bilgi için bk. Mutlu, Azer Ebru: “Hukuki Statüsü ve İdari Teşkilattaki Yeriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları”, İnÜHFD, C. X, S. 1, 2019, s. 119-132.

⁶ Yıldız, s. 513.

⁷ Anayurt/Ekinci, s. 449.

⁸ Yıldız, s. 514.

⁹ Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 19. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 323.

¹⁰ Özsoy Boyunsuz, Şule: “Etkili Yönetim Yaratma Becerisi Açısından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Neden Parlamenter Sistem, Hangi Parlamenter Sistem Konulu Panel, İstanbul Barosu, 12 Ekim 2019. (Çevrimiçi)file:///C:/Users/HP/Desktop/%C5%9Eule%20Boyunsuz%20ETK%C4%B0L%C4%B0%20Y%C3%96NET%C4%B0M%20YARATMA%20BECER%C4%B0S%C4%B0%20A%C3%87ISINDAN.pdf, (Erişim Tarihi: 30.03.2021).

¹¹ Doğan, Bayram/Doğan, İdris: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, İnÜHFD, 11 (2), 2020, s. 471; Özbudun, s. 311.

¹² Özbudun, s. 312.

Bakanlar Kurulu'nun kaldırılmasıyla tek başlı bir yürütme hâlini alan ve başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı özelliklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan yeni sistemde, odak noktasının Cumhurbaşkanı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz¹³. Fakat Cumhurbaşkanı, başta Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar olmak üzere özel kalem müdürlüğü, baş danışmanı ve danışmanı, özel temsilcisi, Cumhurbaşkanlığı yüksek istişare kurulu, idari işler başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı politika kurulları, Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlar, Cumhurbaşkanlığı ofisleri gibi geniş çaplı bir ekiple birlikte çalışmaktadır¹⁴.

Başkan yardımcılığı kurumunun temelleri esasen devlet başkanının ölümü, istifası veya başka bir sebeple görevinin sona ermesi halinde bu makamı, yeni devlet başkanı seçilene kadar kimin idare edeceği sorusuna dayanmaktadır¹⁵. 2017 Anayasa değişikliği ile hukukumuza giren Cumhurbaşkanı yardımcıları, aslında yeni hükümet sisteminin doğal uzantısı olarak görülebilir¹⁶. Çünkü yürütme yetkisi tek başına kendisine verilmiş olan Cumhurbaşkanının, kendisine yardımcı veya yardımcılar tayin etmesi gayet tabiidir. 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı yardımcılarını düzenlediği 106. maddesinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı sayısı vermeyerek, Cumhurbaşkanının bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabileceği belirtilmiştir. 6771 Sayılı kanun ile yapılan değişiklik sonrası, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilerek atanacak ve görevden alınabilecek olan Cumhurbaşkanı yardımcılarının, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olması yeterli görülmüştür. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar seçildikten sonra, TBMM üyesi ise bu üyelikleri Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi gereği sona ermektedir (AY m. 106/4); fakat TBMM üyeliğinin ne zaman sona ereceğinin belirsiz olduğunu ifade eden Anayurt, bu görevin atama kararnamesinin Resmî Gazete'de yayımından itibaren son bulması gerektiği kanısındadır¹⁷. Anılan Anayasa hükmünde “TBMM üyesi ise” ifadesi yer aldığı için TBMM dışından da seçilebileceği anlaşılan Cumhurbaşkanı

¹³ **Gören**, Zafer: Anayasa Hukuku, 4. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 265 para. 152.

¹⁴ **Uslu**, Ferhat: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 244-261.

¹⁵ **Anayurt**, Ömer/**Ekinci**, Ahmet: “Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği İle Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanı Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Prof. Dr. Zafer Gören Armağanı, Yetkin Yayınları, 2017, s. 449.

¹⁶ **Özbudun**, s. 312.

¹⁷ **Anayurt**, Ömer: Anayasa Hukuku, Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 322.

yardımcıları ve bakanlar için hem TBMM içinden hem de dışından dört ayrı yönetici kategorisinin bulunduğu; fakat hepsinin Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğu ifade edilmektedir¹⁸.

1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle kabul edilen on altı adet bakanlık bulunmaktadır¹⁹. Her bir bakanın, kendi bakanlık teşkilatının en üst amiri olduğu, bakanlığının icraatlarından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumlu olduğu ve bakanlığın merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarının faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkili olduğu belirtilmiştir (1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, m. 503/1)²⁰.

Şimdi yukarıda kısaca bahsettiğimiz Cumhurbaşkanlığı yardımcıları ve bakanların siyasi, cezai ve hukuki anlamda sorumluluklarını ortaya koymaya çalışacağız. Dolayısıyla çalışmanın eksenini başka alanlara taşıyabileceği düşünülerek zorunlu olmadıkça hükümet sistemi ile ilgili açıklamalara girilmemiş sadece konunun geçtiği yerde çok kısa değinmekle yetinilmiştir.

I. CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI VE BAKANLARIN SİYASİ SORUMLULUKLARI

2017 yılı Anayasa değişikliği ile yaklaşık 140 yıldan beri Osmanlı-Türk hükümet sisteminde uygulanan parlamenter sistemden başkanlık sistemi²¹ne benzeyen fakat esaslı bazı noktalarda başkanlık sisteminden farklılaşan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi²²ne geçilmiştir. Hükümet sistemindeki

¹⁸ **Kaboğlu**, İbrahim Ö.: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (10 Aralık 2016)”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl 74, S. 4, 2016, s. 40.

¹⁹ Bu bakanlıkların isimleri şöyledir: Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı.

²⁰ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi için bk. Resmi Gazete, 10.7.2018 tarihli ve 30474 sayılı.

²¹ Başkanlık sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., **Küçük**, Adnan: ABD ve Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi ve Uygulamaları, Adres Yayınları, Ankara, 2019; **Boynusuz**, Şule Özsoy: Dünyada Başkanlık Sistemleri, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

²² Kaboğlu, 6771 sayılı Kanun ile kurulan hükümet sistemine, “başkanlık yerine, seçmenlerin kulağına hoş gelebilecek olan bir deyim kullanıldı: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” ifadesini kullanmaktadır. Bkz., **Kaboğlu**, İbrahim Ö.: Kural Koyan Organ Olarak Yasamanın Özerkliği, CHP Yayınları, Ankara, 2018, s. 15-16.

bu değişiklik sonrası “görünüşte” daha sert bir kuvvetler ayrılığı öngörül-
müş; fakat seçim sistemi, seçim barajı ve siyasi partiler kanunu gibi temel
konularda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Ayrıca yasama ile yürütme
organlarının seçimlerinin beraber yapılması²³, bütçe kanunlarının Cumhur-
başkanlığı tarafından hazırlanması, Cumhurbaşkanına asli nitelikte yetki²⁴ ile
yürütmeye ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri²⁵ ihdas etme
yetkisi verilmesi gibi birçok nedenle Meclis’in hükümeti denetleme imkânı-
nın azaltıldığı dolayısıyla kuvvetler ayrılığı ilkesinin zayıflatıldığı düşünce-
siyle eleştirilmektedir²⁶.

Siyasi sorumluluk, yöneticilerin politik icraatlarından dolayı hesap
verebilmeleri ve bunun müeyyidesine katlanmaları dolayısıyla yapmış
oldukları siyasi icraatları nedeniyle görevlerine son verilebilmesi anlamına
gelmektedir. Demokratik hükümet sistemlerinde egemenliğin sahibi halktır.
Buna göre siyasi sorumluluk da doğrudan halka veya halkın temsilcileri olan
seçilmiş meclislere karşı olmalıdır²⁷. Siyasi sorumluluk, sosyo-kültürel,

²³ Cumhurbaşkanlığı ile parlamento seçimlerinin beraber yapılması dar anlamda seçim
döngüsü konusunu oluşturmaktadır. Seçim döngüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.,
Anayurt, Ömer/Erdoğan, Murat/Ekinci, Ahmet: “Devlet Başkanının Halk Tarafından
Seçildiği Hükümet Sistemlerinde Seçim Döngüsünün Kuvvetler Ayrılığı ve Siyasal
İstikrar Üzerine Etkisi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Armağanlar Dizisi, Ord.
Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s.
183-225.

²⁴ Asli nitelikte Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri hakkında bkz., **Küçük, Adnan/Doğan,
Bayram**: “Türkiye’de 2017 Anayasa Değişikliği Kapsamında Yürütmenin Asli Düzen-
leme Yetkisi ve Mahfuz Düzenleme Alanı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk
Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 1, 2019, s. 1-59.

²⁵ Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., **Doğan, Bayram**:
“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yasama
Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 3, 2020, s. 965-1003; **Doğan, Bayram**: “Cum-
hurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı
Kararlarının Yargısal Denetimi”, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.
9, S. 2, 2019, s. 273-298.

²⁶ **Esen, Selin**: “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, Ankara Barosu
Dergisi, Yıl 74, S. 4, 2016, s. 45-73; **Doğan, Bayram/Geyik, Ali Fuat**: “Cumhurbaş-
kanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi”, SDÜHFD C. 10, S. 2, 2020, s.
19-45; **Gözler, Kemal**, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları, 3. bs., 2019, s. 885-886;
Akartürk, Ekrem Ali: “2017 Anayasa Değişikliğinin Parlamentosuzlaştırma Etkisi
Üzerine”, YÜHFD, C. 15, 2020, s. 1-25.

²⁷ **Kaboğlu, İbrahim Ö.**: Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 14. bs., Legal
Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 127-128; **Boyunsuz, Şule Özsoy**: “Türkiye İçin Hükümet
Sistemi Tercih”, <http://www.sosyaldemokratdergi.org/sule-ozsoy-boyunsuz-turkiye-icin-hukümet-sistemi-tercihi> (Erişim tarihi 26.03.2021); **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku,
s. 855-856;

ekonomik, askeri veya yürütmeye ilişkin konularla ilgili olabilir. Yönetenlerin almış oldukları siyasi kararlar, siyasi sorumluluklarına neden olabilecektir. Siyasi sorumluluğun yaptırımını ise sorumlu kişinin görevden alınması neticesine kadar varabilmektedir²⁸. 1982 Anayasası'nın 106. maddesinin beşinci fıkrasında “*Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar Cumhurbaşkanına karşı sorumludur*” hükmüne yer verilmiştir. Görüleceği üzere Anayasa'da sorumluluk nedeni olarak herhangi bir sebep belirtilmemiştir. Bu nedenle aynı maddenin beşinci fıkrasında hükme bağlanan sorumluluk, herhangi bir sebeple işletilebilecek genel anlamda bir sorumluluk olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla bu sorumluluk olsa olsa siyasi sorumluluk olabilecektir²⁹. 1982 Anayasası'nın 104/8 ve 106/4-5. maddeleri Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların, Cumhurbaşkanına karşı olan sorumluluğunun bir siyasi sorumluluk olduğunu göstermektedir. Yeni sistemde de 1982 Anayasası'nın 104/1 fıkrasında “*Cumhurbaşkanı Devletin başıdır*” ve Anayasası'nın 104/2. fıkrasında “*Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder*” hükmüne yer verilmiştir.

1982 Anayasası'nın “*Egemenliği*” düzenleyen 6. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında “*Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir*”, “*Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır*” hükmüne yer verilmiştir. Bu hükme göre Cumhurbaşkanlığı makamı, egemenliği halk adına kullanan yetkili organlardan biridir³⁰. Dolayısıyla bu hükümden çıkarılabilecek sonuca göre Cumhurbaşkanı egemen olan halkın temsilcisidir. Keza Cumhurbaşkanının seçimle göreve gelmesi nedeniyle de meşruiyet açısından bu durum pekiştirilmiştir. Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar ise bu temsilciye karşı sorumlu olan kişilerdir. Başka bir ifadeyle 2017 Anayasa değişiklikleriyle parlamenter sistem sona erdiği için bakanların karşı-imza kuralına göre Cumhurbaşkanının tasarruflarına sorumluluk üstlenme anlamında katılım sağlayarak, TBMM'ye karşı siyasi sorumluluk üstlenmeleri artık söz konusu değildir³¹.

Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcılığı veya bakan hakkında siyasi sorumluluk mekanizmasını işletirken, atama ve görevlerine son verme

²⁸ **Atar**, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, Seçkin yayıncılık, 13. bs., Ankara, 2019, s. 300.

²⁹ **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 882.

³⁰ 1982 Anayasası'nın “*Egemenliği*” düzenleyen 6. maddesinin 1 ve 2. fıkralarına göre yetkili organlar: Yasama, Yürütme (Cumhurbaşkanlığı makamı) ve Yargı organıdır.

³¹ **Küçük**, Adnan: Türkiye'de Başkanlık Sistemi, Adres Yayınları, Ankara, 2020, s. 204; **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 883; **Tunç**, Hasan: “Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Açısından Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumu ve Yetkileri Kapsamında Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, ERÜHFD, C. XIV, S. 2, 2019, s. 563.

şeklinde tasarrufta bulunabilir³². Nitekim bu tasarruf Anayasa'nın 104. maddesinin sekizinci fıkrasında, Cumhurbaşkanı, “*Cumhurbaşkanı yardımcılığı ile bakanları atar ve görevine son verir*” hükmüyle ifade edilmiştir. Aynı şekilde Anayasa'nın 106. maddesinin dördüncü fıkrasında, “*Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar Cumhurbaşkanlığı tarafından atanır*” ifadesine yer verilmiştir. Anayasa'nın lafzından açıkça anlaşılan, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları görevden alma yetkisinin de bir şarta bağlanmaksızın Cumhurbaşkanına verildiğidir. Zira Cumhurbaşkanı ile bakanlar arasındaki ilişki hiyerarşik bir ilişkidir ve Cumhurbaşkanı bakanların hiyerarşik amiri olarak kabul edilmektedir³³. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanları istediği zaman herhangi bir gerekçe göstermeksizin azledebilir. Bu şekilde görevden alma ancak siyasi sorumluluk durumunda ortaya çıkar.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların sorumluluğu Cumhurbaşkanına karşıdır. Cumhurbaşkanı yardımcılığı, Cumhurbaşkanından ve bakanlardan farklı olarak siyasetin yürütülmesinde aktif değildir; dolayısıyla konumları ve etkinlikleri farklıdır. Cumhurbaşkanı yardımcılarının en önemli işlevi, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması veya Cumhurbaşkanının, hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hâllerinde, yenisi seçilene veya görevine dönüşüne kadar Cumhurbaşkanlığına vekâlet ederek, Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanmaktır. Cumhurbaşkanı yardımcılarının seçilebilme şartları hakkında sadece, milletvekili seçilme yeterliliğinin bulunmasını arayan Anayasa kuralının en çok eleştirilen yönü, yetkileri oldukça genişletilen Cumhurbaşkanına belirtilen hâllerde, hiçbir temsili sıfatı olmayan Cumhurbaşkanı yardımcılarının vekâlet edecek olmasıdır³⁴. Seçimle belirlenmeyerek Cumhurbaşkanı tarafından atanan Cumhurbaşkanı yardımcılarının belirtilen hâllerde Cumhurbaşkanına vekâlet edecek olmaları Cumhurbaşkanlığı sistemini demokratik kılmayacak unsur olarak görülmektedir³⁵.

Bakanlar Kurulu'nun kaldırılması ve Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesiyle Cumhurbaşkanlığı sisteminde bakanlar, “*Cumhurbaşkanının birer görevlileri ya da devletin yüksek bürokratları*” olarak görülmeye

³² Yıldız, s. 527.

³³ Anayurt, s. 323.

³⁴ Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 19. bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019, s. 363; Şirin, Tolga: “İşlemeyen Sistemlerin Fonksiyonel Olmayan Yanıtı”: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 7, S. 4, Yıl 2018, s. 342-343; Özbudun, s. 313.

³⁵ Çalışır, Kurtuluş Tayanç: Demokrasi ve Türk Tipi Başkanlık Sistemi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 72, Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 363.

başlamıştır³⁶. Çağlayan'a göre de Anayasa'da bakanlar ile birlikte Cumhurbaşkanı yardımcılarının atanmasının üst kademe yöneticilerinin atanmasından farklı yerlerde düzenlenmiş olması, Meclis huzurunda yemin etmeleri, görevleriyle ilgili suçlardan ötürü Meclis soruşturmasına tabi tutulmaları, görevleriyle ilgili olmayan suçlar bakımından da yasama dokunulmazlığına sahip olmaları gibi muameleler, onları siyasi yönleri ağır basan kamu görevlisi konumuna erdirmektir³⁷.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar ile TBMM arasında hukuki ve siyasi birtakım ilişkiler olabilir. Bunlardan biri Cumhurbaşkanı tarafından atanan Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların, TBMM'de ant içerek göreve başlamalarıdır (AY m. 106/4). Bir diğeri ise TBMM üyelerinin, Cumhurbaşkanı yardımcılara ve bakanlara yazılı soru sorma yetkisidir (AY m. 98/5). Coşkun'a göre değişiklikten önce sözlü soru sorulmasının yazılı soru olarak değiştirilmesi parlamento açısından önemli bir eksik olarak değerlendirilmektedir³⁸. Son olarak Anayasa'nın 106. maddesinin beşinci fıkrasına göre TBMM'de "*Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir*".

Soruşturma kapsamında "*Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir*". TBMM, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları Yüce Divan'a sevk edebilir (AY m. 98/4 ve 106/5-10). Bu durum Cumhurbaşkanı yardımcılarının TBMM'ye karşı sorumlu olduğu anlamına gelmez³⁹. Anayasa'nın açık hükmünden de anlaşılacağı üzere gerek soruşturma açılmasının istenebilmesi gerek soruşturma açılmasına karar verilebilmesi gerekse sorumluları Yüce Divan'a sevk için aranan asgari sayı çok yüksek olduğu gerekçesiyle hukuki ve yargısal denetimin işlevselliği tartışılabilir⁴⁰.

³⁶ Uslu, s. 264-265.

³⁷ Çağlayan, Ramazan: İdare Hukuku Dersleri, 7. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 132-133.

³⁸ Coşkun, Vahap: "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36, Yıl: 2017, s. 13.

³⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 883.

⁴⁰ Dönmez, Gökhan: "2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye'de Meclis Soruşturması", DÜHFD, C. XXV, S. 42, 2020, s. 55; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 160.

Siyasi sorumluluk türünde hükümetin ve bakanların, parlamenter sistemde uyguladıkları politikalar, aldıkları kararlar ve her türlü işlem ve eylemlerinden dolayı sorumlu oldukları parlamento tarafından gensoru yoluyla görevden düşürülmeleri mümkündür⁴¹. 2017 Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesinden önceki durum ile sonraki durum arasında bakanlar açısından büyük farklılıklar vardır. Eski sistemde bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı değil TBMM'ye karşı sorumluydu. Bu sorumluluk hem kolektif hem de bireysel nitelikteydi. TBMM, güvensizlik oyu vererek, bütün bakanları veya isterse sadece bir bakanı görevden alabiliyordu⁴².

Bakanlar, parlamenter hükümet sistemde siyasetin belirlemesine katılırlar. Belirlenmiş olan bu siyaset ile birlikte Bakanlar Kurulu olarak kolektif bir şekilde, bakan olarak ise kendi bakanlıklarında bireysel olarak faaliyete geçilmesini sağlarlar. Parlamenter sistemlerde bakanların siyasi sorumluluğu, uyguladıkları politikalar neticesinde parlamentonun güvenini yitirmeleri durumunda gerçekleşmekte ve parlamentonun, bakan veya Bakanlar Kurulu için yaptığı güven oylamasında güvensizlik oyu almaları halinde görevden çekilmelerini gerektirebilecek bir sorumluluk türüdür⁴³.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde, bakanların kendi bakanlıklarıyla ilgili aldıkları kararlarda ve yaptıkları uygulamalarda Cumhurbaşkanına karşı siyasi sorumlulukları bulunmaktadır. Siyasi sorumluluk halk tarafından seçilen yöneticinin halka veya parlamentoya karşı olan sorumluluğunu ifade etmektedir. Görevden alma mekanizmasını siyasi bir sorumluluk olarak gensoru yoluyla parlamento yürütmektedir⁴⁴.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde Cumhurbaşkanının bakanları görevden alması için başarısızlık, sorumluluk gibi sebeplere ihtiyacı bulunmamaktadır. Yani Cumhurbaşkanı bakanlarını hiçbir gerekçe göstermeden her zaman görevden alabilir. Bu durum Cumhurbaşkanlığı sisteminden önce uygulanan parlamenter sistemde gensoru yöntemi işletilmeden bakanların, başbakanın isteğiyle Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmesine benzetilebilir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde, Cumhurbaşkanı sadece bakanları değil ayrıca kendisinin atadığı üst kademe yöneticilerini de Anayasa'nın verdiği yetkiye dayanarak doğrudan görevden alabilir. Yeni sistemde bakanların TBMM'de siyasi olarak sorumlu tutulabilmeleri mümkün olmamaktadır. Hakkında Meclis soruşturması açılan bir bakanın istifa etmesi, ABD başkanlık siste-

⁴¹ **Erdoğan**, Mustafa: Türk Anayasa Hukuku, Hukuk Yayınları, Ankara, 2018, s. 166.

⁴² **Küçük**, Türkiye'de Başkanlık ..., s. 204; **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 883.

⁴³ **Teziç**, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 24. bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2020, s. 512.

⁴⁴ **Atar**, s. 306; **Küçük**, Türkiye'de Başkanlık ..., s. 204.

mindeki ceza soruşturması aracı olan “*impeachment*” (suçlama) yöntemi, siyasi sorumlulukla sonuçlanması gibi bir mekanizmanın Türk sisteminde de ortaya çıkmasından söz edilebilecektir⁴⁵.

TBMM’de Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlara karşı gensoru önergesi kapsamında güvensizlik oyu verilerek görevlerine son verilmemesi, yani yasamaya karşı siyasi sorumsuzluk hâli ABD’deki sistemle benzerlik göstermektedir⁴⁶.

ABD sistemindeki *impeachment* mekanizması cezai bir sorumluluk olmasına rağmen bunun siyasi boyutu da olabilmektedir. Bu durum büyük kabahat ve suçların neler olduğunun tespitinde ortaya çıkabilir. Büyük kabahat ve suçların tanımlanmasının Temsilciler Meclisi’ne ait olması siyasi emarelere ihtimal vermektedir. Bu mekanizma ABD’de güçlerin dengelenmesinde bir siyasi denge denetim görevi görmektedir⁴⁷. ABD’de yürütmenin monist yapısı gereği başkan, siyasi olarak sadece Amerikan halkına karşı, bakanlar da bağlı buldukları başkana karşı siyasi olarak sorumludur⁴⁸.

⁴⁵ Atar, s. 306.

⁴⁶ Küçük, Türkiye’de Başkanlık ..., s. 205.

⁴⁷ Yıldız, s. 523-525.

⁴⁸ Arjantin’de, Kabine başkanı (başbakan) ve bakanlar hem başkana hem de Kongreye karşı siyasi olarak sorumludurlar. Kosta Rika’da başkan, Anayasa’nın münhasıran kendisine verdiği yetki ve görevlerin yerine getirilmesinden dolayı sorumludur. Her bir bakan, Anayasa’nın her ikisine birlikte verdiği yetki ve görevlerin yerine getirilmesinden dolayı başkan ile birlikte sorumludur. Brezilya’da yürütmenin göreve başlaması ve görevini sürdürebilmesi için parlamentodan güvenoyu almasına gerek yoktur. Meksika’da Kabine üyelerinin bireysel olarak ya da Kabinenin kolektif olarak yasama organına karşı siyasi sorumlulukları mevcut değildir; bu sebeple, Kongre, bakanların görevine son veremez. Bakanların siyasi sorumluluğu sadece Başkan’a karşıdır. Uruguay’da yasamanın her iki kanadı Genel Kurulun ortak oturumunda hükümet politikaları ve uygulamaları sebebiyle Bakanlar hakkında güvensizlik oyu ile kınama kararı verebilir. Şili’de TM’de üyelerinin oy çokluğuyla başkana iletilmek üzere yazılı soru önergesi verilebilir. Bakanlar siyasi olarak sadece başkana sorumludurlar, görevlerine sadece başkan tarafından son verilebilir. Peru’da Kabine, kolektif bir yapı olarak yasama organının güvenoyuna tabidir. Kongre üyeleri, Bakanlar Kurulu Başkanı’na (Başkan) ve üyelerine karşı hem bireysel hem de kolektif sorumluluk kapsamında, gensoru önergesi verebilir ve yapılan oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu ile güvensizlik oyunun verilmesi hâlinde görevlerine son verilebilir. Burada Başbakanın (Kabine Başkanı) ve bakanların hem Başkan’a hem de Kongre’ye karşı siyasi sorumlulukları mevcuttur. Venezuela’da Başkan Yardımcısı veya bir bakan hakkında, Millet Meclisi’nde yapılan oylama ile güvensizlik oyu verilebilir. Başkan Yardımcısı ve bakanların görevine, Başkan tarafından son verilebileceği gibi, Millet Meclisi üyelerinin en az 2/3’nin (Başkan Yardımcısı hakkında) veya 3/5’nün (bakanlar hakkında) vereceği güvensizlik oyu ile de son verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Küçük, Türkiye’de Başkanlık ..., s. 57-59.

Cumhurbaşkanına vekâlet, Cumhurbaşkanı yardımcılarının aslî vazifesi/ sorumluluğu olduğu için Cumhurbaşkanı yardımcılarının, Cumhurbaşkanının politikasını veya yürütme anlayışını beğenip beğenmemesi söz konusu olamaz. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yardımcılarının daha çok stratejik temsil ve kamu bürokrasisinde etkin bir kişi olması beklenebilir.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının bazı açılardan bakanlarla benzerlik gösterdiği düşünülebilir. Nitekim Anayasa'nın 6771 sayılı Kanunla değişik 98. maddesine göre, “*Yazılı soru, yazılı olarak en geç onbeş gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir.*” Anayasa'nın lafzi hükmü gereğince, TBMM üyeleri, on beş gün içerisinde cevaplanmak üzere Cumhurbaşkanı yardımcılığına ve bakanlara soru yöneltebilirler. Yazılı sorunun bakanlar ile birlikte Cumhurbaşkanı yardımcılığına da sorulabilmesi örneğinde olduğu gibi. Yıldız'a göre bu durum, Cumhurbaşkanlığı sisteminde yürütmeden bilgi edinme imkânının ortadan kalkmadığı şeklinde değerlendirilmektedir; nitekim eski sistemde söz konusu olan TBMM'nin bu şekildeki bir bilgi edinme yolu Cumhurbaşkanlığı sisteminde de devam etmektedir⁴⁹.

Cumhurbaşkanı yardımcılığı ile bakanlardan siyasi olarak bilgi edinilmesi yollarından diğerleri de Meclis araştırması ve genel görüşme yollarıdır. Bu tür denetim usulleri yeni sistemde de uygulanmaktadır. Anayasa'nın 6771 sayılı Kanunla değişik 98. maddesine göre “*Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir.*” Bu kapsamda yapılacak siyasi denetim yolunda, herhangi bir konuda bilgi edinmek üzere yapılacak araştırma ile toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren bir konunun Meclis genel kurulunda görüşülerek, Cumhurbaşkanı yardımcılığı ile bakanların denetlenmesi siyasi olarak hesap vermesi söz konusudur⁵⁰. Siyasi açıdan hesap sorma yöntemi olarak değerlendirebilecek olmasına rağmen, yazılı soru, genel görüşme ve Meclis araştırması denetimleri ile Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların görevlerinin sona erme olanağı yoktur⁵¹. Dolayısıyla bu tür bilgi edinme yollarının etkinliğinin yetersiz olduğu düşünülmektedir⁵².

⁴⁹ Yıldız, s. 527-528.

⁵⁰ Gülener, Serdar/Biricikoğlu, Hale: “Türkiye’de Bürokrasinin Hesap Verebilirlik Açığı ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Hesap Verebilirliği”, Ombudsman Akademik, Y. 3, S. 5, 2017, s. 86.

⁵¹ Yıldız, s. 528.

⁵² Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 160.

Bu durumlarda TBMM, her ne kadar Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanların siyasi sorumluluğuna dayanarak görevine son veremiyorsa da seçimleri yenileme yetkisini kullanarak, yani Cumhurbaşkanı, yeniden seçime gitmek zorunda bırakarak, başarısız bulunduğu Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlarının dolaylı olarak görevinin sona ermesini sağlayabilir. Bu durumda halk tarafından da başarısız olduğu değerlendirilen Cumhurbaşkanı tekrar seçilemeyecektir⁵³. Bu açıklamalardan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Başkanlık sisteminde, başkan sadece egemene karşı sorumludur; buna karşın Cumhurbaşkanlığı sisteminde, Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar ile birlikte aynı zamanda Meclis'e karşı da sorumlu hâle gelmektedir⁵⁴.

II. CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI VE BAKANLARIN CEZAI SORUMLULUKLARI

Çalışmanın bu kısmında, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların cezai sorumluluklarını, görevleriyle ilgili ve görevleriyle ilgili olmayan suçlarından dolayı cezai sorumluluk olarak ikiye ayırarak inceleyeceğiz.

A. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezai Sorumluluğu

Sorumluluk veya hesap verebilirlik; siyasi, hukuki ve idari açıdan ele alınabilir. Siyasi hesap verebilirlik, demokratik bir ülkede halkın seçim yoluyla hükümeti denetlemesidir. Zira hükümetler, bakanların icraatları nedeniyle Meclise hesap vermeleridir. Üst düzey bürokratların ve kamu yöneticilerinin kamusal faaliyetlerinden dolayı sorumluluğu da bu kapsamdadır. Siyasal sistem içindeki kamu kurumlarının özellikle de hükümetin faaliyetlerini inceleme, denetleme, gerektiğinde Anayasaya veya kanunlara aykırılık durumunda yaptırım kararı verebilme imkânına sahip yasama organının veya

⁵³ **Atar**, s. 300; **Gözler**, Meclis seçimleri ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenileyebilmek açısından, Cumhurbaşkanı ile TBMM'nin eşit şartlarda olmadığını, Meclis'in seçimleri yenileyebilmesi için üye tamsayısının beşte üç çoğunluğa (en az 360 milletvekiline) ihtiyacı olduğunu, bu sebeple de Meclis'in seçimleri yenileyebilme iradesini kullanabilme ihtimalinin çok düşük olduğunu belirtmektedir. **Gözler**, Kemal: "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri", 23.12.2016, s. 2, <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2020). Aynı yönde bkz., **Kaboğlu**, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 159-161.

⁵⁴ **Gözler**, "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa...", s. 2; **Gül**, Cengiz: İktidarın Sınırlandırılması ve Hukuk Devleti, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 394; **Bilir**, Faruk: "Türkiye'ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi", Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, S. 94, s. 528.

özerk kamu kurumlarının varlığı yatay hesap verebilirliği sağlayan bir husus olarak açıklanabilir. Seçim yoluyla yürütme organlarının oluşumuna, görev ve yetkilerini kullanmasına karar vermek olarak açıklanan dikey hesap verilebilirlik kadar anayasal demokrasilerde tercih edilen hükümet sistemi fark etmeksizin yatay sorumluluğun ve bu sorumlulukların denetiminin de sağlanması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye’de de bu tür denetim organlarının yapısına; hükümet faaliyetleri, kamusal harcamalar, idari faaliyetler üzerindeki denge denetim usulünün etkinleştirilmesi adına iyileştirici değişiklikler yapılabilir⁵⁵.

Görevle ilgili cezai sorumluluk, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerini yerine getirirken, görevleri esnasında işledikleri suçlardan kaynaklanan sorumluluktur. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili bir suç işlediklerinde Cumhuriyet savcısının yapacağı soruşturma sonucuna ve genel hükümlere göre yetkili Ceza Mahkemesi tarafından yargılanmazlar; Meclis soruşturması sonucunda Yüce Divan’a sevk edilirse orada yargılanırlar. Meclis soruşturması ve Yüce Divan’da yargılanma usulünün iki amacı vardır. Birincisi, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, herhangi bir savcı tarafından açılacak soruşturmadan rahatsız edilmelerini engellemek ve bu amaçla korumaktır. İkincisi ise Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, savcılar ve mahkemeler üzerinde yapabilecekleri baskıların önüne geçmektir⁵⁶.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının veya bakanların, görevini yaparken TCK’da yer alan; zimmet, irtikâp, rüşvet, görevi ihmal, görevi kötüye kullanma, kamu ihalelerine/alım-satımına fesat karıştırma ve kamu ihale/alım-satımı işlerinde menfaat temini gibi suçları işlemesi hâlinde Meclis soruşturması yoluyla Yüce Divan’a sevk edilmesi mümkündür⁵⁷.

1982 Anayasası’nın 106. maddesinde yer alan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleriyle ilgili işledikleri suçlardan dolayı Meclis soruşturması ile ilgili düzenlenme şu şekildedir:

“Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevleri ile ilgili suç işledikleri iddiasıyla TBMM üye sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis önergeyi en geç bir ay içinde gö-

⁵⁵ **Yüksel**, Saadet: “6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundaki Denge-Denetim Mekanizmalarına İlişkin Genel Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Armağanlar Dizisi, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1053.

⁵⁶ **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 884.

⁵⁷ **Atar**, s. 307; **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 885; **Küçük**, Türkiye’de Başkanlık ..., s. 214.

rüşür ve üye sayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesini halinde, Meclis-teki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucu belirtilen raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi hâlinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. TBMM üye tam sayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divan'a sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içerisinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.”

Meclis soruşturmasına ilişkin 2017 yılındaki Anayasa değişikliğinden sonra söz konusu 106. maddeye dayanılarak 9 Ekim 2018 tarihli İçtüzük değişiklikleri de doğal olarak dikkate alınmıştır. İçtüzüğün, Meclis soruşturmasını düzenleyen 107, 108, 109, 110, 111 ve 112. maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede Meclis soruşturmasının muhataplarında bir değişiklik olmuştur. Şöyle ki “*başbakan ve başbakanlık*” kavramları sistemden çıkarılmış, buna karşılık “*Cumhurbaşkanı yardımcılığı*” ile “*Cumhurbaşkanı yardımcılığı*” kavramları eklenerek, Meclis soruşturmasının muhatabı da Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar şeklinde yeniden düzenlenmiştir⁵⁸.

Yüce Divan yargılamasında savcılık görevini Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcı vekili yapmaktadır. Yüce Divan yargılanması sonucunda iki ihtimal söz konusu olur. Birinci ihtimal, mahkûmiyet kararının seçilmeye engel bir suçtan verilmiş olması, ikincisi ise verilen mahkûmiyet kararının seçilmeye engel olmayan bir suçtan dolayı verilmiş olmasıdır. Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların Yüce Divan’a sevk edilmesi görevlerini sona erdirmez. Ancak Yüce Divan’da yargılanan Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olurlarsa görevleri sona erer. Söz konusu yargılanma şekli ve usulü eski Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar içinde geçerlidir⁵⁹.

⁵⁸ **Tülen**, Hikmet: “Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde 9 Ekim 2018’de Yapılan Değişiklikler ya da Malumun İlâmı”, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 933-934.

⁵⁹ **Gören**, Zafer: “2017 Anayasa Değişikliği ile Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanı”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı, Yıl 18, S. 36, Güz 2019/2, s. 27; **Atar**, s. 307; **Küçük**, Türkiye’de Başkanlık ..., s. 216.

Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanın görevinin sona ermesi için Yüce Divan'a sevk edilmiş olmaları yeterli olmayıp, Yüce Divan yargılanması sonucunda, seçilmeye engel bir suçtan dolayı mahkûm edilmeleri hâlinde görevlerinin sona ereceği hükme bağlanarak, tartışmalı bir konu olan Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevkiyle görevinin sona erip ermeyeceği konusu da netlik kazanmıştır⁶⁰.

Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın meclis soruşturması sonucunda Yüce Divan'a sevk edilmesi için Meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu dolayısıyla 400 milletvekilinin iradesi gerekmektedir. Yüce Divan'a sevk için gereken bu asgari oran Anayasa değişikliğini halk oylamasına sunmaksızın kabul edilmesi için gerekli olan yeter sayısı ile aynıdır. Gözler, haklı olarak şu soruyu sormaktadır: Bir bakanın Yüce Divan'a sevk edilmesi Anayasa değişikliği kadar önemli bir konu mudur? Başka bir ifadeyle Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın Anayasa kadar korunmaya ihtiyacı neden olmalıdır⁶¹.

Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı cezai sorumluluklarına gidilmesi için gereken kurallar (Örneğin, Meclis soruşturması ve Yüce Divan'da yargılanma), görevdeki bakanlar değil fakat eski bakanlar için de geçerli kılınmıştır. Şöyle ki; Anayasa'nın 106. maddesinin sekizinci fıkrasında, “*bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır.*” ifadelerine yer verilmiştir. Anayasa'nın bu hükmüne göre, görevde olmayan eski Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan hakkında görevdeyken suç işlediği iddia edilirse, eski Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan hakkında da meclis soruşturması açılması gerekecektir. Bu nedenle görevde olmayan eski Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın cezai olarak yargılanmasının bu kadar zor şartlara bağlanmış olması eleştirilmektedir. Daha önce açıklandığı üzere, Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanların cezai sorumlulukları yoluna gidilebilmesi için Meclis soruşturmasının getirilmesinin nedeni, hem Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanları hukuki güvenceye almak hem de Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanların yargı mensupları üzerinde herhangi bir baskı ihtimaline karşı yargı mensuplarını güvenceye

⁶⁰ **Doğan/Doğan**, s. 469; **Kutkan**, Oğuzcan: “Türk Anayasa Hukukunda Meclis Soruşturması ve 2017 Anayasa Değişiklikleri”, Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları, Ed.: Ferhat Uslu, PESA Publications, 2017, s. 151.

⁶¹ **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 885. Aynı yönde bkz., **Akartürk**, s. 1-25.

almaktır. Cumhurbaşkanı yardımcılarını veya bakanların görevlerinin sona ermesi halinde bu iki neden de söz konusu olmayacaktır⁶².

Görevleri sona eren Cumhurbaşkanı yardımcılarını veya bakanlar hakkında, Meclis soruşturmasının uygulanması -gerçek amacı cezai sorumluluk yoluna gidebilmek olan bu usulde- hükümet değişikliğinden sonra adeta bir siyasi hesaplaşmaya neden olabilir. Bu durumda belirli bir süre hükümette yer alan Cumhurbaşkanı yardımcılarını veya bakanların partileri seçimleri kaybettiğinde farklı hükümet dönemlerinde eski dönemin Cumhurbaşkanı yardımcılarını veya bakanları hakkında meclis soruşturması yoluyla Yüce Divan'a sevk edilebilme ihtimali söz konusu olacaktır. Nitekim Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin etkin olduğu 1990'lı yıllarda ve 3 Kasım 2002 tarihli seçim sonucu yaşanan hükümet değişikliğinden sonra bu durumun örnekleri görülmüştür. İktidardayken bir bakan hakkında işletilemeyen Meclis soruşturması, bakan hükümet dışı kaldıktan sonra veyahut Cumhurbaşkanı yardımcılarını veya bakanların yer aldığı siyasi iktidarın, iktidardan düşmesi ile Meclis soruşturması yoluna gidilmesi usulünün hukukiliğinin sorgulanmasına yol açacaktır⁶³.

2017 Anayasa değişikliğinden sonra, Cumhurbaşkanı yardımcılarını veya bakanlar hakkında meclis soruşturması açılması önergesinin verilmesi (Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ki bu sayı 301'dir), meclis soruşturmasının açılması kararı (Meclis üye tam sayısının 3/5'i yani 360 vekil) ve Yüce Divan'a sevk kararı için (Meclis üye tam sayısının 2/3' ü dolayısıyla 400 vekil) çok yüksek asgari karar yetersayıları getirilmiştir. Oysa ki 2017 Anayasa değişikliğinden önce, Meclis soruşturması açılması önergesinin verilmesi için üye tamsayısının onda biri, Meclis soruşturmasının açılması kararı için toplantıya katılanların salt çoğunluğu ve nihayet Yüce Divan'a sevk kararı için Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun bu konudaki iradesi aranmaktaydı. 2017 Anayasa değişikliğiyle yeniden belirlenen bu karar yeter sayıları düzenlemesiyle, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı cezai sorumlulukları yoluna gidilmesi

⁶² **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 885. **Esen**, s. 49-50.

⁶³ **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 885. Bizim de katıldığımız Kemal Gözler, konuyu şu şekilde açıklamaktadır: Türkiye'de 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra iktidar değişimi yaşanmış koalisyon değil tek bir parti hükümet olmuştur. Keza bu süreçte Yüce Divan'a sevk edilen bakanlar da olmuştur. Şayet söz konusu bakanlar, görevleriyle ilgili birçok suç işlemişlerse, neden bu bakanlar hakkında 3 Kasım 2002 seçimlerinden önce Meclis soruşturması yoluna gidilmemiştir? Hukuki olarak bu soruya cevap vermek veya bu durumu açıklamak zor olsa gerektir. **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 885-886.

pek de uygulama olanağı kalmayan bir denetleme durumuna düşmüştür⁶⁴. Bu durum ise hukuk devleti ilkesini zayıflatıcı bir değişiklik olarak değerlendirilebilir.

Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'a sevk edilmesi ve yargılanması için öngörülen çoğunluğun 1982 Anayasası'nın ilk hâlindeki Meclis soruşturması için aranan çoğunlukla karşılaştırıldığında Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların sorumluluğunun işletilmesi hemen hemen imkânsızdır ve bu durum onlara büyük bir koruma sağlamaktadır⁶⁵. Öğretide bazı yazarlar, Meclis araştırması usulünün Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların sorumluluğunun işletilmesinde etkili bir yol olduğu hatta bunun siyasi sorumluluk olarak da düşünülebileceğini belirtmektedir⁶⁶.

Özsoy Boyunsuz, Parlamenter sistemlerde “bakanlar kurulunun mütecanis” olduğunu ve belirli bir hükümet programı üzerinden siyasi sorumluluğu paylaştıklarını bu nedenle de bakanların bireysel sorumluluğu devam etmesi vurgulamaktadır. Bu sayede yürütme üyelerinin seçilmiş ve ortak bir hükümet programı / planı etrafında toplanan üyelerden oluşacağını savunmaktadır. Nitekim Yazar'a göre, “bakanlar iktidar paydaşdır” bu nedenle “süreci sahiplenir ve sorumluluğunu taşırlar.” Yazar, Cumhurbaşkanlığı sisteminin Türkiye için uygun olmadığı hakeza denge denetim mekanizmalarının yetersiz olduğu bu nedenle de parlamenter sisteme geri dönülmesi gerektiği düşüncesindedir⁶⁷.

B. Cumhurbaşkanı Yardımcılığı ve Bakanların Görevleriyle İlgili Olmayan (Kişisel Suçlar) Suçlarından Dolayı Cezai Sorumluluğu

Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar görevleriyle ilgili olmayan suçlarından dolayı da cezai olarak sorumludurlar. Göreve başlamadan önce veya görev esnasında işledikleri kişisel suçlardan dolayı yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden faydalanırlar (AY m. 106). Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanları görevleriyle ilgili olmayan suçları işlemeleri hâlinde milletvekili dokunulmazlığı usulüne göre dokunulmazlıkları kaldırır-

⁶⁴ Akartürk, s. 18-20. Aynı yönde bkz., Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 885-886; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 159-161.

⁶⁵ Doğan/Geyik, s. 31-34; Kaboğlu, 2016, s. 39-41; Dönmez, s. 54.

⁶⁶ Alkan, Haluk: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 94 Yıl, 2017, s. 1-5; Gül, Abdulhamit: “Milletin Özne Olduğu Sistem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 94 Yıl, 2017, s. 18-20; Yıldız, s. 528-529; Küçük, Türkiye’de Başkanlık ..., s. 216; Gülener/Biricikoğlu, s. 80-85.

⁶⁷ Özsoy Boyunsuz, “Türkiye İçin Hükümet Sistemi Tercihi”, (Erişim tarihi 26.03.2021).

olarak genel ceza mahkemelerince yargılanırlar. Bu nedenle Yüce Divan'da yargılanmaları söz konusu değildir. Çünkü Anayasa sadece görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanmalarını öngörmüştür. Görevleriyle ilgili olmayan bir suçtan dolayı genel ceza mahkemesinde yargılanması için dokunulmazlığı Meclis tarafından kaldırılan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevi sona ermez. Ancak yargılanma sonucu milletvekili yeterliliğini ortadan kaldıran bir suçtan mahkûm olurlarsa görevleri sona erer⁶⁸.

Anayasa'nın değişik 106. maddesine göre Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların işledikleri kişisel suçlardan dolayı yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlere tabi oldukları ve yargılanmaları TBMM'nin onayına bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu durum başkanlık sisteminin bir özelliği değildir. Parlamenter sistemde bakanlar, parlamentonun da üyesi olduklarından yasama dokunulmazlığından yararlanırlar. 1982 Anayasası'nda dışardan kabineye atanan bakanlarda göreve başladıkları andan itibaren yasama dokunulmazlığına sahip olmuşlardır. Başkanlık sisteminde ise görevleriyle ilgili olarak, yürütme üyelerinin Yüce Divan'da yargılanması parlamentonun onayına bağlı iken, görevleriyle ilgili olmayan suçlardan dolayı ise yargılanmaları konusunda parlamentonun onayı aranmamaktadır. ABD'de göreviyle ilgili suçlar bakımından görevinin bitmesi beklenirken, görevi ile ilgili olmayan suçlarda görevin sona ermesi beklenilmeksizin yargılamanın normal yargı sürecine tabi olması gerektiği kabul edilmiştir. Bu sebeple Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların görevi ile ilgili olmayan suçlar nedeniyle yasama dokunulmazlığına sahip olması başkanlık sisteminin mantığına aykırıdır⁶⁹.

Anayasa'nın değişik 106. maddesine göre kişisel suçlarından dolayı Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların yasama dokunulmazlığına sahip olduğu yukarıda ifade edilmişti. Anayasa'nın 83. maddesi çerçevesinde seçimden önce veya sonra bir suç işlediği iddiasıyla Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların tutulması, tutuklanması, sorguya çekilmesi ve yargılanması mümkün değildir. Ancak Anayasada belirtilen usulle dokunulmazlık kaldırıldığında yargılanmaları mümkün olacaktır. Ayrıca ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli ile seçimden önce soruşturmasına başlanmış olması şartıyla Anayasa'nın 14. maddesine giren durumlar dokunulmazlığın istisnasıdır⁷⁰.

⁶⁸ **Atar**, s. 307-308; **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 887; **Küçük**, Türkiye'de Başkanlık ..., s. 216.

⁶⁹ **Tunç**, Hasan: Türk Anayasa Hukuku, Gazi Kitapevi, 2. bs., 2019, s. 311.

⁷⁰ **Yıldız**, s. 528.

Bakanların da sorumlulukları, diğerleri gibi Medeni Kanun, Türk Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu ve özel hukuka ilişkin ve diğer mevzuatlarla düzenlenmiş olan hukuki sözleşmeleri, eylemleri ve işlemleri yaptıkları takdirde, bu kanunlarda öngörülen sorumlulukları üstlenmiş bulunmaktadır. Örneğin, bakan yaptığı işlemlerden dolayı yani kira, satış veya vekâlet sözleşmesi gibi üstlenmiş olduğu borçlarını yerine getirmediği takdirde sözleşmede karşı taraf hukuk mahkemelerine başvurarak bakanın borcuna karşı edimin ifasını talep edebilecektir.

III. CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI VE BAKANLARIN HUKUKİ SORUMLULUKLARI

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hukuki sorumluluğuyla ilgili Anayasa'da bir hüküm yoktur. Fakat Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, birer gerçek kişidir ve hukuki sorumlulukları genel hükümlere tabidir⁷¹. Görevli mahkemeler ise adli yargı koluna mensup hukuk mahkemeleridir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hukuki sorumluluğunu, görevleriyle ilgili ve kişisel eylem ve işlemlerinden kaynaklanan hukuki sorumluluk olarak iki ayrı başlık altında inceleyeceğiz.

A. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili İşlemlerinden Dolayı Hukuki Sorumluluğu

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleriyle ilgili işledikleri suçlar veya işlemler nedeniyle devleti zarara uğratmaları sonucunda bu zararların tazmini Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların aleyhine genel hukuk mahkemelerinde açılacak tazminat davalarıyla gerçekleştirilecektir⁷².

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleriyle ilgili hukuki sorumlulukları tamdır. Hizmet kusurları nedeniyle ortaya çıkan hukuki sorumlulukları idare hukukundaki idarenin kusurlu sorumluluğudur. Bu yüzden Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hizmet kusuru teşkil eden eylem ve işlemlerinden dolayı ortaya çıkan zararından dolayı idare sorumludur. Anayasa'nın 125. maddesinin son fıkrasına göre idare kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür. Yani Cumhurbaşkanı yardımcılarında değil Cumhurbaşkanlığına, bakana değil bakanlığa karşı idari yargıda tam yargı davası açılmalıdır. Bazen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanın görev esnasında göreviyle ilgili yaptığı bazı eylem ve işlemler

⁷¹ **Eren**, Abdurrahman: Anayasa Hukuku Dersleri, Güncellenmiş 2. bs., Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 883.

⁷² **Atar**, s. 308.

sonucunda hizmet kusuru değil kişisel kusur söz konusu olabilir. Zarara uğrayan kişi teorik olarak Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanın şahsına karşı adli yargıda dava açıp tazminat isteyebilir. Ancak Anayasa'nın 129. maddesinin beşinci fıkrasında bu mümkün görülmemektedir. Çünkü bu fıkra göre; “*memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil şartlarına uygun olarak ancak idare aleyhine açılabilir*”⁷³ hükmüyle bu konuyu netleştirmiştir.

ABD’de Başkan yardımcısının hukuki sorumluluğu kişisel işleri ile ilgili özel hukuka ilişkin sorumluluğu tamdır. Bu hukuk devleti ilkesinin ve hukukun üstünlüğünün doğal bir sonucudur. Buna karşın ABD’de Başkan yardımcısının göreviyle ilgili olarak sorumluluğu bulunmamaktadır. Nitekim Nixon v. Fitzgerald ve Cheney v. United States District Court for the District of Columbia davalarında idarenin tazminat sorumluluğunun olmadığına karar verilmiştir. İdarenin sorumsuzluğu Anayasa’da yer almamasına karşın mahkemeler tarafından yürütmenin bağımsız olarak görevini rahatlıkla yerine getirmesini şartı olarak kabul edilmiştir⁷⁴.

B. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar da diğer kişiler gibi Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve özel hukuka ilişkin hukuki sözleşme, eylem ve işlemleri yaptıklarında, bunlarda belirtilen sorumlulukları üstlenmiş olurlar. Yani Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar gerçek kişi olarak, özel hukuk alanında yaptıkları görevleriyle ilgili olmayan kişisel eylem ve işlemlerinden herhangi bir gerçek şahıs gibi sorumludurlar. Örneğin Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar da görevi dışında kendisine yazlık konut kiralayabilir; sonra bu konutun kirasını ödemiş olabilir veya kendisine bir ev arsa veya otomobil almış olabilir ya da görevi dışında haksız fiil işlemiş olabilirler. Görevleri dışında, kendi özel otomobiliyle kusurlu olarak birine çarpmış olabilirler. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevleriyle ilgili olmayan sözleşme ve işlemlerden meydana gelen zararlardan dolayı hukuki olarak sorumludurlar ve bu sorumluluk kapsamında

⁷³ **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 888-889; **Küçük**, Türkiye’de Başkanlık ..., s. 216-217; **Atar**, s. 308.

⁷⁴ **Myers**, James D.: “Bringing the Vice President into the Fold: Executive Immunity and the Vice Presidency”, Boston College Law Review, Vol. 50, Issue 3 No. 3, 2009, s. 912; **Küçük**, ABD ve Latin Amerika Ülkelerinde ..., s. 60-61.

verdikleri zararları, gerçek kişiler gibi tazmin etmek zorundadırlar. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, tazmin etmedikleri takdirde yetkili ve görevli hukuk mahkemelerinde haklarında dava açılabilir. Verdikleri zararı tazmin etmeleri doğrultusunda karar çıkmasına rağmen oluşan zararı tazmin etmemeleri hâlinde haklarında icra takibi başlatılabilecektir⁷⁵.

Son olarak, Cumhurbaşkanlığı sisteminde bakanların yapmış olduğu işlemlerden oluşabilecek hukuki durumda Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu var mıdır sorusu akla gelebilir. 1 Numaralı "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi"nin 503/2 maddesinde, Bakanların sorumluluğunun meclise karşı değil fakat yeni sistem gereği Cumhurbaşkanı'na karşı olacağı düzenlenmiştir. Bu durumda, Bakanların yaptıkları iş ve işlemlerden dolayı Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu doğacak mıdır? Kararnamenin 503/1. maddesine göre, "*Bakan, bakanlık kuruluşunun en üst amiri olup, bakanlık icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumlu, bakanlık merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkilidir*" hükmüne yer verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere mezkûr Kararname, "*bakanlık icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumlu*" kişi / makam olarak ilgili Bakanı öngörmüştür. Bu durum Bakanın veya bakanlık üst düzey bürokratlarının, Cumhurbaşkanı'nın emir ve talimatları doğrultusunda yaptıkları işlemleri de kapsamakta mıdır? Böyle bir ihtimalde, Anayasa'nın 137. maddesinde düzenlenen "kanunsuz emir"⁷⁶ başlıklı hükmü uygulanmalıdır. Bu olasılığın haricinde Bakan, Anayasa, kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kendisine verilen yetkileri kullandığında, yapılan işlem veya eylemlerden sorumlu olacağı kabul edilmelidir⁷⁷.

⁷⁵ **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 888; **Küçük**, Türkiye'de Başkanlık ..., s. 218; **Atar**, s. 308-309.

⁷⁶ Anayasa madde 137: "Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz".

⁷⁷ Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı, Marmara Üniversitesi Yayınları: No. 861, İstanbul, 2019, s. 54.

SONUÇ

Yetki ve sorumluluğun paralelliği ilkesi kapsamında, 2017 yılından önceki hükûmet sisteminde, karşı-imza kuralı gereği yürütme organının sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğu üstlendiğini söyleyebiliriz. Fakat 2017 Anayasa değişikliğinden sonra tek yapılı hükûmet modelinin benimsenmesiyle yürütme yetkisi tümüyle Cumhurbaşkanına verildiği için tüm siyasal sorumluluk da Cumhurbaşkanına bırakılmıştır.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının sorumlulukları bağlamında ABD ve Türk sistemleri farklılaşmaktadır. Nitekim ABD’de başkan yardımcısı seçimle iş başına geldiği için görevinin sona ermesi de yeni seçim dönemine kadar sürmektedir. Keza ABD’de başkanın veya Kongrenin, başkan yardımcısının görevini sona erdirmesi söz konusu değildir. Türkiye’de ise TBMM’nin Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların görevini sona erdirmesi yetkisi yoktur. Ancak TBMM’nin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlardan yazılı soru, Meclis araştırması ve genel görüşme gibi yöntemlerle bilgi edinme yetkisi vardır. Yeni sistemde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar sadece Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların görev süresi Cumhurbaşkanı tarafından belirlenerek sınırlandırılabilir.

ABD’de başkan yardımcısının cezai sorumluluğu başkan ile aynı doğrultudadır. O nedenle sorumluluğu gerektirecek herhangi bir durumda impeachment yöntemi ile karşı karşıya kalabilecektir. Yeni sistemde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar ise kişisel suçlarıyla ilgili yasama dokunulmazlığından yararlanması, Anayasa’nın 106. maddesinin dokuzuncu fıkrasında şu şekilde hükme bağlanmıştır: “*Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır.*” Bu durum öğretilerde ve kamuoyunda, Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların, çeşitli kişisel suçlarından yargılanmalarını engelleneceği düşüncesiyle eleştirilmektedir. Buna karşın Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanlar, görevleriyle ilgili olarak haklarında cezai bir kovuşturmayı gerektirecek bir durum olması hâlinde gerek görev süresi devam ederken gerekse görev süreleri dolduktan sonra Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’nde yargılanacaktır. Konuyla ilgili olarak Anayasa’nın 6771 sayılı Kanunla değişik 106. maddesinde, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların sorumluluğuna yer verilmiştir. İlk olarak siyasi sorumluluk açısından söz konusu değişiklik öncesi Anayasa’daki düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı, yetkilerini karşı imza kuralı gereğince başbakan ve ilgili bakanın imzası ile kullanmak durumundaydı. O nedenle hükûmet tarafından

yapılan işlemde doğacak sorumluluk kapsamında, TBMM'ye karşı sorumlu makam başbakan ve imzası olan bakandı. Yeni sistemde ise, yürütme monist yapısı gereği Cumhurbaşkanında tezahür ettiği için Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların TBMM karşısında siyasi sorumluluğuna yer verilmemiştir. Fakat bu sorumluluk halka karşıdır. Hukuki sorumluluk açısından ise Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kişisel veya özel hukuku ilgilendiren konularda herhangi bir vatandaş gibi sorumlulukları hâliyle eksiksiz mevcuttur.

Cezai sorumluluk açısından tali kurucu iktidar, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için TBMM tarafından görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla soruşturma açılmasına Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle kabul edebilecek ve önerenin Meclis'te görüşülmesinin ardından Meclis üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verilebileceğini düzenleyerek Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların cezai sorumluluklarının işletilmesini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların yargılanmaları da güçleştirilmiştir. Şöyle ki Anayasa m. 106/7'ye göre, Meclis ancak, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divan'a sevk kararı alabilecektir. Kuşkusuz TBMM'de bu yüksek oranlara ulaşmak çok güçtür. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı sisteminde yürütme erkinin, gerektiği durumlarda soruşturulması ve yargılanmasındaki zorluk sistemin hukuki denetimden korunduğu eleştirilerini getirebilecektir.

Özet olarak, Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların cezai sorumluluğuna ilişkin ihdas edilen bu yeni sistemin, söz konusu değişikliklerle getirilen hükümet sistemi ve hâlihazır siyasi partiler kanunu bağlamında pratikte uygulanması pek de mümkün değildir. Nitekim cumhurbaşkanlığı ile meclis seçimlerinin aynı gün gerçekleşmesi bu düşünceyi teyit etmektedir. Keza siyasi partiler bazı şartlarda Cumhurbaşkanı adayını da gösterebilecek dolayısıyla gerek Meclis çoğunluğunu sağlamak için gayret edecek gerekse de kendi Cumhurbaşkanı adayının seçilmesi için mücadele edeceklerdir. Bu denklemde seçilen Cumhurbaşkanı ve Meclis'te salt çoğunluğu elde edecek siyasi partinin farklı siyasi partiden olması, mevcut durumda pek olası görülmemektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar hakkında soruşturma açılması ihtimali ancak siyasi havanın değişmesi sonucu yeni ve farklı siyasi görüşte bir Cumhurbaşkanı ve bir Meclis tarafından eski Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve eski bakanlar için söz konusu olabilir. Bu şekilde açılacak soruşturmanın da hukukiliği tartışmalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akartürk**, Ekrem Ali: “2017 Anayasa Değişikliğinin Parlamentosuzlaştırma Etkisi Üzerine”, YÜHFD, C. 15, 2020, s. 1-25.
- Alkan**, Haluk: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, S. 94, s. 1-6.
- Anayurt**, Ömer/**Ekinci**, Ahmet: “Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği İle Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Prof. Dr. Zafer Gören Armağanı, Yetkin Yayınları, 2017, s. 441-500.
- Anayurt**, Ömer/**Erdoğan**, Murat/**Ekinci**, Ahmet: “Devlet Başkanının Halk Tarafından Seçildiği Hükümet Sistemlerinde Seçim Döngüsünün Kuvvetler Ayrılığı ve Siyasal İstikrar Üzerine Etkisi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Armağanlar Dizisi, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 183-225.
- Anayurt**, Ömer: Anayasa Hukuku, Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- Ardıçoğlu**, M. Artuk: “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, Ankara Barosu Dergisi, Y. 75, S. 2017/3, s. 19-53.
- Atar**, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, Seçkin yayıncılık, 13. bs., Ankara, 2019.
- Bilir**, Faruk: “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, S. 94, s. 525-530.
- Coşkun**, Vahap: “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, DÜHFD, C. XXII, S. 36, 2017, s. 3-30.
- Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı, Marmara Üniversitesi Yayınları: No. 861, İstanbul, 2019 s. 35-55.
- Çağlayan**, Ramazan: İdare Hukuku Dersleri, 7. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.
- Çalışır**, Kurtuluş Tayanç: Demokrasi ve Türk Tipi Başkanlık Sistemi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.
- Doğan**, Bayram: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi

- Bağlamında Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 3, 2020, s. 965-1003.
- Doğan, Bayram/Doğan, İdris:** “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, İnÜHFD, Yıl 11, S. 2, 2020, s. 468-483.
- Doğan, Bayram/Geyik, Ali Fuat,** “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi”, 2020, SDÜHFD, C. 10, S. 2, 2020, s. 19-45.
- Doğan, Bayram:** “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Kararlarının Yargısal Denetimi”, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 2, 2019, s. 273-298.
- Dönmez, Gökhan:** “2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması”, DÜHFD, C. XXV, S. 42, 2020, s. 39-66.
- Erdoğan, Mustafa:** Anayasa Hukukuna Giriş, Ankara, Hukuk Yayınları, 2018.
- Erdoğan, Mustafa:** Türk Anayasa Hukuku, Hukuk Yayınları, Ankara, 2018.
- Eren, Abdurrahman:** Anayasa Hukuku Dersleri, Güncellenmiş 2. bs., Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- Esen, Selin:** “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl 74, S. 4, 2016, s. 45-73.
- Gören, Zafer:** “2017 Anayasa Değişikliği ile Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanı”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı, Yıl 18, S. 36, Güz 2019/2, s. 1-28.
- Gören, Zafer:** Anayasa Hukuku, 4. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.
- Gözler, Kemal:** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, 2. bs., 2 C., Bursa, Ekin Yayıncılık, 2020, C. I.
- Gözler, Kemal:** Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları, 3. bs., 2019.
- Gözler, Kemal:** “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri”, 23.12.2016, <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2020).
- Gül, Abdulhamit:** “Milletin Özne Olduğu Sistem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 94, Yıl, 2017, s. 1-31.
- Gül, Cengiz:** İktidarın Sınırlandırılması ve Hukuk Devleti, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010.

- Gülener, Serdar/Biricikoğlu, Hale:** “Türkiye’de Bürokrasinin Hesap Verebilirlik Açığı ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Hesap Verebilirliği”, *Ombudsman Akademik*, Yıl 3, S. 5, 2017, s. 69-89.
- Kaboğlu, İbrahim Ö.:** *Kural Koyan Organ Olarak Yasamanın Özerkliği*, CHP Yayınları, Ankara, 2018.
- Kaboğlu, İbrahim Ö.:** “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (10 Aralık 2016)”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 74, S. 4, 2016, s. 37-44.
- Kaboğlu, İbrahim Ö.:** *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 14. bs., Legal Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Kutkan, Oğuzcan:** “Türk Anayasa Hukukunda Meclis Soruşturması ve 2017 Anayasa Değişiklikleri”, *Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları*, Ed.: Ferhat Uslu, PESA Publications, 2017.
- Küçük, Adnan:** *Türkiye’de Başkanlık Sistemi*, Adres Yayınları, Ankara, 2020.
- Küçük, Adnan:** *ABD ve Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi ve Uygulamaları*, Adres Yayınları, Ankara, 2019.
- Küçük, Adnan/Doğan, Bayram:** “Türkiye’de 2017 Anayasa Değişikliği Kapsamında Yürütmenin Asli Düzenleme Yetkisi ve Mahfuz Düzenleme Alanı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, 2019, s. 1-59.
- Myers, James D.:** “Bringing the Vice President into the Fold: Executive Immunity and the Vice Presidency”, *Boston College Law Review*, Vol. 50, Issue 3 No. 3, 2009, s. 912.
- Özbudun, Ergun:** “Constitutional Law”, *Introduction to Turkish Law*, 7th Edition, Ed.: Tuğrul Ansay, Don Wallace Jr., Işık Önay, Seçkin Yayıncılık, 2020.
- Özbudun, Ergun:** *Türk Anayasa Hukuku*, 19. bs., Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- Özsoy Boyunsuz, Şule:** “Türkiye İçin Hükümet Sistemi Tercih”, <http://www.sosyaldemokratdergi.org/sule-ozsoy-boyunsuz-turkiye-icin-hukümet-sistemi-tercihi> (Erişim tarihi 26.03.2021).
- Özsoy Boyunsuz, Şule:** *Dünyada Başkanlık Sistemleri*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

Özsoy Boyunsuz, Şule: “Etkili Yönetim Yaratma Becerisi Açısından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Neden Parlamenter Sistem, Hangi Parlamenter Sistem Konulu Panel, İstanbul Barosu, 12 Ekim 2019. (Çevrimiçi) file:///C:/Users/HP/Desktop/%C5%9Eule%20Boyunsuz%20ETK%C4%B0L%C4%B0%20Y%C3%96NET%C4%B0M%20YARATMA%20BECER%C4%B0S%C4%B0%20A%C3%87ISINDAN.pdf, (Erişim Tarihi: 30.03.2021).

Resmî Gazete, 10.7.2018 tarihli ve 30474 sayılı.

Şirin, Tolga: “İşlemeyen Sistemlerin Fonksiyonel Olmayan Yanıtı”: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 7, S. 4, Yıl 2018, s. 289-356.

Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 19. bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019.

Teziç, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 24. bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2020.

Tunç, Hasan: “Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Açısından Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumu ve Yetkileri Kapsamında Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, ERÜHFD, C. XIV, S. 2, 2019, s. 555-602.

Tunç, Hasan: Türk Anayasa Hukuku, Gazi Kitabevi, 2. bs., 2019.

Tülen, Hikmet: “Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde 9 Ekim 2018’de Yapılan Değişiklikler ya da Malumun İlamı”, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 915-942.

Uslu, Ferhat: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.

Yıldız, Abdulkadir: “Amerika Birleşik Devletleri’nde Başkan Yardımcısı ile Türkiye’de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması”, ERÜHFD, C. XIII, S. 1, 2018, s. 509-534.

Yüksel, Saadet: “6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundaki Denge-Denetim Mekanizmalarına İlişkin Genel Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Armağanlar Dizisi, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1043-1062.